

JELI MORALKA PODLOŽNA PROMJENAMA?

Rečemo o nekome da se promijenio ako nam se barem s nekog gledišta pričinja drukčijim sada nego je bio prije. Promjene može biti u dobrom i u lošem smislu, tj. na bolje i na gore. U svakom slučaju u fenomenu promjene nalazimo neki supstrat koji ostaje, dok se njegove pripadnosti mijenjaju; neke stječe, neke gubi. Onaj izgubljeni sin (Lk 15,11 sl.) doživi promjenu na gore živeći »razvratno«, poslije nastaje promjena na bolje, jer prizna svoju grešku i povratu se u naručje svoga oca.

Svaka promjena izaziva čovječju pažnju. To je prirodno. Dijete u mladim godinama crta »glavonošca«, čovjeka s glavom i nogama. Zašto? Jer dijete opaža da se samo glava i noge miču. Njegovu pažnju privlači samo ono što je pokretno. — A bilo je i umnika koji su mislili da se u prirodi sve bez iznimke mijenja, te da uopće nema stabilne i nepromjenljive podloge prirodnim fenomenima. — Činjenica je da i danas ne samo moda, nego novinske vijesti, političke promjene zadovoljavaju, barem donekle, tu praiskonsku čovječju težnju za promjenama. — Mnogima se čini da im je dan ispunjen jedino kada mogu uskiknuti kao i očevici Kristovih čudesa: »Danas smo vidjeli nevjerovatne stvari« (Lk 5,26). Što je čovjek površniji to je željniji senzacija.

Time se dodirujemo psihološke strane u fenomenu promjena. Promjene, na bilo kojem sektoru, nekima su kao potreba da zadovolje svoju nestalnu, trajno pubescentnu, nepostojanu narav. Kao da im je teško fiksirati istinu. Možda se boje zaviriti u svoju nutrinu, pa su trajno »vani«. Nikakvo čudo da ih ima koji smatraju da je i Evanđelje podložno promjenama. Kršćanstvo zamišljaju kao neko trajno kretanje u nesigurnom, kao febrilnu potrebu da se i ono uvijek i u svemu modificira. I takvih pojava nesređenog mobilizma ima na svim područjima pojedinačnog i zajedničkog života. Pa i onog kršćanskog.

I najekvilibriraniji duh će reći da je sve u čovjeku podložno promjenama, ali time se ne izriče čovječje savršenstvo. Izričemo samo njegovu narav u dimenziji vremena i prostora. A čovjek je nešto više nego što mu pružaju vrijeme i prostor. Zato je potrebno da i fenomen promjenljivosti gledamo u njegovoj objektivnoj čistoći. Da se ne zavedemo strujom pomodnosti. Traži se neka suverenost duha, sloboda prilaženja fenomenu promjenljivosti da se u njemu otkrije element kontinuiteta ili veza s prošlošću, a u isto vrijeme da protegnemo njegovu projekciju u budućnost s onim što donosi kao novo.

Ako pogledamo fenomen promjena s etičkog gledišta, nameće nam se kao osnovna dužnost prema njima u kreposti vjernosti. Promjene koje nastaju na nestalnu temelju nijesu solidne, nijesu duboke. Ako nijesu znak dozrijevanja i istinskog pomlađivanja, ostaju neplodne, nekorisne. Jesmo li dovoljno promislili, pita kard. Suenens, kako se u fenomenu promjena zakon kontinuiteta i pomlađivanja međusobno traže? (U kolekciji o kojoj govorimo, str. 208).

Ako sada malo analiziramo pojam reforme ili obnove, nameću nam se neke druge ideje. Sv. Pavao poziva kršćane da se obnove duhom i da obuku novoga čovjeka, stvorena na Božju sliku u istinskoj pravednosti i svetosti (Ef 4,23—24). Protiv svakog imobilizma ili sklerotiziranja kršćanskog života potrebno je stalno obnavljanje. A što uključuje to obnavljanje ili ta reforma? Odražavati u svom životu i u svom djelovanju sliku koju je Bog imao o čovjeku. Vratiti se na izvor, na uzor.

Prebacimo pojmove direktno na moralno područje. Obnova moralke ili njezina reforma sastojat će se u tome da se čovjek ne upriličuje kamenoj, srebrnoj ili zlatnoj civilizaciji (Dap 17,29), nego da u snazi čovjeka koji je obukao Krista (Gal 3,27), koji traži i ono što je gore (Kol 3.1) razapinje svoje zemaljsko biće s njegovim strastima i požudama (Gal 5.24). Time je očito naglašeno da kršćanin nema što tražiti u nekim umišljenim idealima, niti može očekivati neki »moral udobnosti«, nego jednostavno će moći reći da se obnavlja ako usvaja načela i provodi u djelo život Krista, i to raspetoga (1 Kor 2,2). Obnova bi se morala sastojati u što brzem i potpunijem ostvarenju poziva na savršenstvo (Mt 5,48): vježbanjem u krepostima, proživljavanjem Duhom, razvojem života milosti i darova Duha Svetoga.

Pojam, dakle, obnove uključuje približavanje idealu. Uzmimo primjer iz liturgije. Svatko uviđa da se doista radi o obnovi kada danas kršćani aktivnije sudjeluju u bogoštovlju, jer to je smisao liturgije, njezin cilj; i tako je bilo u doba kada je vjerski život kršćana doista cvao. To približavanje idealu jest ujedno ostvarenje poziva na napredak. Tko je bliži cilju taj je napredniji. Tko više odrazuje ideal taj je savršeniji. Tko se više oko toga trudi taj napreduje.

Moralka je i znanost. Ona traži najdublje razloge za svoje tvrdnje. Ona svodi svoje zaključke na najviše nazivnike. Ona nastoji odgovoriti za što je nešto naredeno, za što je zabranjeno. Pozitivne znanosti donose bezbroj novih tekovina, novih otkrića. Osobito medicina. Koja će načela uzeti moralist da riješi neka nova pitanja? Uzmimo jedan primjer: hoće li u pitanju transplantacije organa primijeniti princip potpunog poštovanja tjelesnog integriteta ili princip »obnovnosti« u ljubavi i socijalnoj pravdi prema svome zemaljskom suputniku? Radi se o tome da i moralist dokaže svoju prisutnost u ovom povijesnom času. Hoće li iznositi svoju moralku kao odgovor na što je »dopušteno« i što je »zabranjeno«, ili će radije obrađivati moralna pitanja po načelima dinamizma i rasta u kršćanskoj savršenosti? Kako primjenjivati moralna načela na razna pitanja današnjice? Koje kreposti moraju danas resiti autentičnog kršćanina?

Pitanje metode

O pitanju promjena u moralci raspravljali su Mlle Villeneuve i Pierre Jouguelet s jedne strane, a o. Pierre Antoine SJ i kard. Suenens s druge strane. Zašto tako dijelimo govornike? Jer dva prva govore o pitanju promjena u moralu-moralci bez diferenciranja, bez naglaska na zakon kontinuiteta i rasta zajedno; ne luče bitne od drugotnih promjena; ne traže razlog zbog kojega treba mijenjati i granice do kojih se može trpjeti promjena; brkaju pojmove »promjena« i »obnova« ili »napredak« i sl. — Druga dvojica naglašavaju fenomen stabilnosti i fenomen promjenljivosti, ali jedva nadovezuju stabilnost na njezin pravi korijen, jedva razlikuju razne vrste i načine razvoja i napretka moralke. Fali im neka sistematika. Doista, i nije bilo mjesto za sistematsko obrađivanje te nauke, ali istrenirani moralist brzo će uvidjeti velike pukotine u takvom razvijanju i obrazlaganju nauke.

I klasični pisci napišu da je sve u čovjeku podložno bilo bitnoj, bilo dodatnoj promjeni (sv. Toma, IN ETH. ARIST, br. 1026). Međutim, odmah iz konteksta proizlazi da se svaka promjena ima shvatiti u svjetlu nauke o nepromjenljivom naravno-moralnom zakonu i o promjenljivim povijesno-društvenim okolnostima u kojima se načela naravno-moralnog zakona primjenjuju. Oni dobro razlikuju otkud izvire krivo tumačenje naravno-moralnog zakona, krive primjene, subjektivno iskrivljivanje. Jer oni dobro razlikuju onu bitnu i unutar nuju od sporedne i vanjske promjene. Mogli bismo reći da i u ovom pitanju prolazi samo vanjski oblik ovoga svijeta (1 Kor 7,31).

Moderni pisci se izražavaju slobodnije, s manje preciznosti, počesto i netočno. Tako napr. Pierre Jouguelet piše da se kršćanski moral isto tako mijenja kao što se mijenjaju i druge etike (str. 188), i da društvo transformira svoja pravila prema djelovanju, u svrhu adaptacije situacijama, da može zadovoljiti razne impulse koji njime pokreću (ist. mj.). Razumije se, ako se postojano tvrdi kako se sve mijenja, dosljedno da se mijenja i moral, stavlja se premisa za izvođenje nekog relativizma u moralu, a kršćanstvo takav relativizam ne može prihvatiti. I nikada ga ne će prihvatiti.

Neki bi htjeli naći potvrdu za svoje površne izvode i u tekstu Drugog vatikanskog koncila. Poznato je da u pastoralnoj konstituciji GetS u br. 4–11. Koncil više fenomenološki opisuje razne promjene nastale i na području morala. Razne ustanove, zakoni, načini mišljenja naslijeđeni od prošlosti kao da se ne mogu složiti s današnjim stanjem stvari. Opaža se zabuna i u pitanju moralnih norma djelovanja (br. 7). Villeneuve nalazi u tim i drugim nekim tvrdnjama Koncila temelj da može ustvrditi kako koncilska nauka predstavlja »une totale nouveauté«.

To mi se čini neispravnim. Koncil ni u čemu nije htio donijeti nešto posve novo, nego vjekovni poklad zaodjenuti u novo ruho, izreći ga jezikom razumljivim ljudima našega vremena. U tim tekstovima nalazi se samo opisivanje činjeničnog stanja, iznošenje raznih pojava. Tu nema

doktrinalnog određenja. To će Koncil učiniti poslije. Tako Koncil tvrdi (br. 5) da se traže nove analize i nove sinteze, ali ne predlaže nijednu.

Ta, dakle, metoda apriornog stava u prilog totalne promjene u moralu-moralci nije na mjestu. Pod fenomenima promjena nalazi se stabilna baza. Stabilan je zakon ljubavi usađen u čovjekovu savjest od Stvoritelja, i taj zakon i danas predstavlja nešto nepromjenljivo. Što je taj zakon u svojoj biti? To je vječni Božji zakon, koji zacijelo nije podložan promjenama (br. 78). Odakle taj zakon izvire? Iz ljudske naravi, dakle iz izvora koji je u svojim bitnim zasadama nepromjenljiv. Tko ga tumači? Crkva. A ova nosi na sebi elemente vječnosti, a ne samo prolaznosti (*Dignitatis humanae*, br. 14). Taj moralni zakon ne određuje nešto podložno povijesnim promjenama, ne, on zahvaća čovjeka u bitnim komponentama njegove osobnosti, u njegovu specificumu, kao duhovno biće, kao uzvanika u vječnu sreću (*Communic. soc.* br. 6). Zato Koncil svečano nastupa u doktrinalnom tonu kada naglašuje da svi moraju opsluživati norme objektivnog reda morala, jer taj objektivni red morala zahvaća sve redove ljudske djelatnosti (*Inter mirifica*, br. 6).

Krive metode. Neki su pokušali induktivnim putem odrediti bitnost i radius naravno-moralnog zakona, tj. analizirati njegovu genezu i njegov povijesni razvoj. Ali to mi se ne čini potpunim. Zašto? Jer i Koncil jasno naučava da Crkva ima pravo i dužnost auktoritativno tumačiti, razjašnjavati i učvršćivati načela moralnog reda »ex ipsa natura humana profluentia« (*Dignitatis hum.* br. 14). Opravdano je analizirati strukturu te naravi, njezine strukturalne zakone, njezine bitne odnose prema Bogu i bližnjemu, dakle nekako deduktivno, i moći ćemo izvesti osnovne norme toga zakona. Odobrava se i ta induktivna metoda (zastupa je P. Antoine, str. 193), ali ne smatram je isključivo vrijednom. I deduktivna ima svoje opravdanje. To nam dokazuje povijest misli u prošlosti.

Jouguelet naznačuje i drugu, po mom mišljenju krivu, metodu, naime: ako opazimo, piše on, da dugo prakticirana norma djelovanja gubi svoju vitalnost ili pada u zaborav, može se pretpostaviti da će tisuće ljudi duhovno propasti, jer gube što su imali, a ne primaju ništa novo (str. 189). — Važno je znati da li ta norma djelovanja spada na naravno-moralni zakon ili na pozitivni zakon. U prvom slučaju kršenje te norme predstavljaće izrazitu moralnu dekadenciju i dužnost povratka na izvornu ispravnost; ako se radi o normi pozitivnog zakona, nije jasno zbog kojeg bi razloga tisuće ljudi duhovno propali, jer takvi zakoni automatski prestaju, bez sumnje uz znanje i odobrenje nadležne vlasti. Sama, naime, činjenica da se moralna norma ne opslužuje ni pod koji način ne opravdava prekršitelje od dužnosti da je na vlastitu odgovornost ponovno usvoje. Zar nije istina da većina ljudi u svojim djelima slijedi prohtjeve ili poticaje sjetilne spoznaje i sjetilnih težnja, a ipak ostaje na snazi poziv svakog čovjeka da nastoji slijediti diktate svoje razumske i kršćanske naravi. Ljudi ne mogu ni na koji način ukinuti naravno-moralni zakon i njegove obaveze.

Sofizmi indukcije. Zakoni ispravnog mišljenja još su na snazi. Čini se da neki u raspravama o promjenama u moralu zaboravljaju da i tu treba obdržavati pravila umovanja. U induktivnom procesu počinjaju se sofizmi ako se nepravilno iznose činjenice; ako se krivo tumače; ili se iz njih nepropisno izvode zaključci. Koliko puta konstatiramo da se neka sporedna, pripadna pojava ili okolnost prenosi u centar kao glavna ili bitna! Koliko puta se dogodi da pisac tvrdi apsolutno i univerzalno što je istinito samo relativno ili djelomično! Ili se navodi uzrok pojavi koji nije uzrok nego možda samo prigoda ili neki vanjski povod!

Tako npr. Villeneuve vidi znak promjena u moralu u tome što se danas sistematski ne osuđuje prihvaćanje užitaka — kao da je autentična kršćanska nauka te užitke prije sistematski osuđivala. Isto tako slabo opaža da se danas raspravlja o moralnim aspektima seksualnosti, a, na-
vôdno, da se o tome prije nije raspravljalo. Slično i Jouguelet ne uočuje s kojeg se gledišta ljubav prema bližnjemu smatrala kompatibilnom sa sistemom ropstva, niti označuje vrst ropstva o kojoj govori. S istom nepreciznošću govori o tome kako se ljubav prema Bogu smatrala kompatibilnom s pribjegavanjem »brachio saeculari« protiv heretika, a u toj su tvrdnji bezuslovno potrebne distinkcije, ako želimo pravilno ocijeniti tu povijesnu činjenicu. Da i ne govorim kako i on ponavlja primjedbu o kamatnjaštvu, a ne brine se da precizira kako je danas i civilnim zakonom osuđeno pretjerano kamatnjaštvo kako je prije bilo osuđeno kamatnjaštvo uopće, i to radi izmijenjene uloge ili vrijednosti novca (str. 184). Još gore je kada isti pisac smatra da se moral mijenja stoga što mi danas pokazujemo zabrinutost da stavimo na svoje mjesto ekumenski pokret ili označimo pravu ulogu laikatu, dok su prije posvećivali brigu drugim moralnim problemima. Tu je, naime, očito da pisac ne navodi ili ne uočuje razliku između unutarnje i vanjske promjene, između periferije i centra, između onoga što je glavno i onoga što je sporedno.

Sofizmi dedukcije. Ima i njih. Prokušani će moralist lako otkriti kako se u pojedinim tvrdnjama o ovom problemu promjena u moralu počesto iz čiste hipoteze zaključuje što je nepripustivo. Često pisci miješaju redove, npr. medicinu i sociologiju s moralnom, red pozitivnih znanosti s redom moralnih vrednota. Uoči npr. sofizam konsekvencije u gore navedenoj tvrdnji, naime: ako se moralna norma opslužuje, ona obvezuje; ona se ne opslužuje, dakle, ona ne obavezuje. Tu je tzv. fallacia consequentis očita. A ne namjerimo li se i na petitio principii? Tako neki polaze iz tvrdnje koju bi morali dokazati, a oni iz nje polaze da dokažu što je još neopravdanije tvrditi, npr. iz tvrdnje da se sve mijenja misle dokazati da se i moral mijenja, a niti je univerzalno istinito da se sve mijenja, niti se moral u svojoj biti mijenja.

Nebitna promjena

Počnimo s programatskim riječima Pavla VI: »Ni pod koji način neka se vjernici ne navedu na protivno mišljenje, kao da bi danas prema

naučavanju Koncila bilo dopušteno ono što je Crkva prije proglasila kao po svojoj biti zlo« (iz govora redemptoristima 24. IX 1967). To bi nas dovelo do moralnog relativizma. Prije njega ustvrdio je Ivan XXIII da ih ima koji se usuđuju tvrditi da ne postoji čudoredni zakon koji bi nadilazio vidljivi svijet i samoga čovjeka, koji bi bio posve nuždan i općeobvezatan i, konačno, jednak za sve (MetM br. 205). Pođimo još unatrag. Pio XII je preuzeo nauku Pija XI o bitnoj zloći ili moralnoj diskvalifikaciji svakog pokušaja da se spolni čin liši svoje inherentne prokreativne snage te se pozitivnim sredstvima spriječi prokreacija novog bića, pa je zaključio: »Ovaj propis zadržava svoju punu snagu danas kao i jučer, zadržat će je sutra i uvijek, jer to nije propis ljudskog prava nego izražaj naravnog i Božjeg zakona« (u govoru primaljama 29. X 1951).

Katolička moralka postavlja kao načelo da se zajedničke koncepcije moralnog zakona u svojoj najopćenitijoj formulaciji ne mijenjaju. To su moralni aksiomi, npr. nikomu ne čini zla — ne kradi — ne ubij nevinoga — ne zloupotrebljavaj svoj visoki položaj — ne vrijeđaj Boga — budi solidaran — teške zločince obuzdaj — bijedne i slabe zaštititi — roditelje poštuju — ne izdaj svoje domovine, itd. Te osnovne diktate naravno-moralnog zakona čovječanstvo prihvaća, poznati su mu, spadaju na zajedničku baštinu i u biti nisu podložni promjenama. Promjena morala; prema tome, ne može uopće biti potpuna i bitna, nego djelomična i više izvanjska (sv. Toma: I-II 94, 4-6), i spoznaja tih osnovnih ili strukturalnih, moralnih smjernica ne će se nikada potpuno izbrisati iz ljudskog srca (Rim 1, 19; 2, 14-15).

Koji je osnovni razlog da se moral-moralka ne smiju shvatiti evolucionističko-relativistički? Rekao je Koncil da načela moralnoga reda izviru iz ljudske naravi (Dignitatis hum. br. 14). Ova narav je u svojim bitnim zasadama ista. Njezina je struktura određena. Čovjek je, naime, uvijek i posvuda vezan uz Stvoritelja, podložan svojoj savjesti, usmjeren prema blišnjemu. Što te odnose pravilno podržava (klanjanje Bogu, pokoravanje savjesti, ispravan odnos prema blišnjemu) i što pomaže da se ti odnosi produbljuju i pravilno odvijaju, to ćemo uvijek proglasiti dobrim činom, a protivno ćemo proglasiti zlim ili nedopuštenim činom.

S ovog gledišta ne možemo reći da se moral mijenja, niti da će se promijeniti. Niti je ispravno ustvrditi da kršćani danas traže nove životne oblike ili nove uzore. Naglasimo osnovnu istinu: kršćanski moral nastaje iz dva konvergentna izvora: Objave i naravno-moralnog zakona, a ti izvori nisu podložni ljudskim hirovima, niti ovise o ovoj ili onoj civilizaciji. Oni su u onim osnovnim formulacijama životne istine uvijek isti, općevažeci, jednaki za sve i iznad svih prostorno-vremenskih promjena.

Priznajmo ono što nas više frapira, a to je ono što je podložno promjenama na tom prostoru moralnog vrednovanja. Kada iz osnovnih zasada naravno-moralnog zakona, npr. što je dobro treba činiti — što je zlo treba izbjegavati, pokušamo izvesti zaključke, pojedinačke zaključke ili određivanja što je u pojedinim slučajevima dobro ili zlo, naila-

zimo na velike razlike. I što više silazimo u svijet pojedinosti, to se više opažaju razlike. Međutim — i to je prevažno da se zapamti — razlike i na tom području nijesu takvih dimenzija da bi se odnosile na čitavo čovječanstvo. One zahvaćaju ove ili one narode. Sad ovaj, sad onaj prostor na zemaljskoj kugli. Danas su im podložni ovi, sutra možda oni drugi narodi. Drugim riječima: većina čovječanstva slaže se i u zaključcima iz općih načela naravno-moralnih zakona; većina čovječanstva pravilno ih shvaća; većina čovječanstva ih zna.

Kako dolazimo do tih raznolikosti? Dogodi se da pojedinci, pojedine skupine ili narodi i civilizacije padnu pod utjecaj prolaznih krilatica, pomodnih sistema. Nerijetko strasti i predrasude zavladaju kao neka opsesija jednim ili s više pokoljenja, ovim ili onim narodom. Koliko puta se toleriraju navike kojih će se budućnost sramiti i osuditi ih iz dubine srca i iz punog uvjerenja. A nije isključeno da se tu i tamo radi o nekom kolektivnom nasljeđu, prijenosu loših dispozicija, pa gora djeca nego očevi. Nije li Cezar napisao da su nekoć stari Germani smatrali dopuštenim razbojstvo s obzirom na strance? Nijesu li mnogi u prošlosti, u podužem povijesnom razdoblju, podržavali hajku protiv vještica? A što će sutrašnjica reći o tolikim stavovima današnjice u pitanju tolikih osnovnih životnih vrednota, npr. u pitanju cijene ljudskog života? A nijesu li nacionalne strasti toliko puta prešle u mržnju koja je povrijedila najosnovnija pravila morala, kulture i civilizacije?

Zaključak bi mogao biti jasno postavljen: moral se u svojim bitnim, općim i zajedničkim formulacijama ne mijenja. Uzvišene moralne vrednote, npr. socijalna pravda, ostaju iste. To su one konstante ili »les valeurs de base«, ono solidno i stablino, rekao bi Suenens, na čemu se pričvršćuje fenomen i zakon kontinuiteta, a što, u isto vrijeme, služi kao odskočna točka za projekciju u sadašnjost i budućnost, za ažuriranje morala. Još izravnije: moral posjeduje svoju teološku dimenziju, nadnaravnu vrijednost. Duh Sveti pokreće i proživljava sve što je u vjernicima živo. On je garant i kontinuiteta i evolucije (str. 198).

Promjene nastaju dodatkom mnogih propisa pozitivnih zakona — i ti se propisi mijenjaju. Neke promjene nastaju kao znak moralne dekadencije, prevlasti strasti, neinformiranosti ili nekog zasljepljenja. Druge promjene nastaju također radi nekih društvenih, ekonomskih, političkih promjena, ali to su periferne, drugotne i, premda mogu biti vrlo značajne, prolazne promjene. Pripisujemo ih ne promjeni naravi, nego njezinim manifestacijama u prolaznosti vremena. Budimo uvjereni: sve promjene na gore, sve pojave dekadencije ili moralnih otpada ne zahvaćaju sve čovječanstvo, niti traju uvijek, nego neki dio čovječanstva. A narav čovječja i Duh neprestano nastoje da se čovječanstvo vrati na odlaznu točku, na ideju koju je Bog o čovjeku imao kada ga je stvorio, na autentičnost. Neispravno shvaćanje pojedinih moralnih smjernica, nepravilno prakticiranje ili provođenje u djelo moralnih zasada, nejednakost moralnog vrednovanja u čovječanstvu tangira uvijek manji dio čovječanstva. Osnovne se vrednote ne mogu srušiti. Zato kršćanstvo ne će nikada pri-

hvatiti situacionizam, niti će provoditi neki konformizam s bilo kojim krivim nazorima ili teorijama.

Ponekad se mora zaključiti da se razmimoilaženja u određivanju promjenljivosti i nepromjenljivosti morala više svode na morfologiju ili na pitanje sistematike i načina izražavanja nego na nesklad u bitnim tvrdnjama. Dogodi se da i katolički pisci manje oprezno tretiraju naravno-moralni zakon ne razlikujući što bi morali razlikovati (opću formulaciju od njezine primjene, pravilnu od nepravilne spoznaje, istinu od izopačenja u pojedinim slučajevima i sl.). S druge strane, kao da se svi slažu u tome da moralu treba priznati nešto solidno, nepromjenljivo, neku bazu zajedničku svim vremenima, svim pokoljenjima, svim civilizacijama (str. 178).

Ono što fali i što se mora žaliti jest da u načinu izražavanja mnogo puta fali oprez. Formuliraju se sudovi protiv osnovnih logičkih pravila. Čine se sofizmi koji vrijeđaju i slabije istančano »logičko oko«. To nije na čast piscu, niti se današnjica time može ponositi.

Imperativ obnove

Time nam je prilično lako prijeći na pitanje obnove morala i moralke. O tom pitanju pisao sam na drugom mjestu (vidi BOGOSLOVSKU SMOTRU god. 1966. br. 2, str. 206—219). Ovdje je potrebno naglasiti u čemu se sastoji obnova morala za razliku od promjena u moralu.

Obnova u moralu ne može biti drugo nego odstranjivanje svih onih pojava promjene morala na gore i vraćanje moralnom idealu. Ispravno shvaćati zahtjeve naravnog i objavljenog morala — odstranjivati strasti što smetaju pravilnu ocjenu i primjenu moralnih smjernica na život — hrabro realizirati kreposti ili dinamičke faktore moralnog reda u praksi. Moral se raspada, rekao bi sv. Toma, bilo s neznanja, bilo s prevlasti strasti koje sprečavaju pravilno rasuđivanje onoga što je dobro, a što je zlo, bilo iz neke zloće, možda i samo iz slabosti (I—II 53,1). Raste pak prakticiranjem kreposti, rastom u kreposnom i milosnom životu.

Ako je ideal moralnog života u tome da se čovjek približi Bogu, odrazuje Boga po uzoru Krista, slijedi da se obnova morala mora sastojati u tome da prijeđe one granice označene sa »dopušteno« — »nedopušteno«, a da prihvati veličinu, pozitivne snage, zračenje moralnih vrednota te da moralno uzdizanje bude kao afirmacija, polet, osvajanje visova ljudske i kršćanske veličine, kako sam detaljnije primijenio npr. na Šestu zapovijed (vidi BS, god. 1964. str. 203—215).

Ne čini mi se ispravnim ustvrditi da se obnova moralke sastoji u tome da ona nađe svoj pravi smisao u odnosu prema društvu; ili da se istom danas stvara kršćanska antropologija; ili da evolucija socijalnih odnosa traži od nas da mi promijenimo ista moralna pravila (str. 185). Treba reći da moral ne nalazi svoj smisao jedino ni prvotno u odnosu prema društvu, jer on izvire iz ljudske naravi koja je pod raznim društvenim promjenama ista. Kršćanin ne postaje danas kršćaninom prema

nekim današnjim nazorima. Ti su nazori Kristovi, a on je danas, jučer i sutra isti (Žid 13,8). Niti mi možemo mijenjati moralna pravila. Mi ih možemo bolje proučavati, pravilnije primjenjivati, mudrije odabirati, širiti njihovu iradijaciju, rješavati nove probleme.

Manje je sretna tvrdnja Villeneuve-e (str. 176) da obnova kršćanske moralke danas slijedi novu orijentaciju, naime: mjesto da promatra pojedine čine uzete izolirano, odijeljene jedne od drugih, u njihovoj vlastitoj intencionalnosti, ona naginje na to da traži značenje tih čina u cjelini moralnog života. Nije li se i u antiki glavna pažnja posvećivala životu u njegovoj punini i cjelini? Pojedini čin nije imao važnosti. Stari su sporo i strpljivo modelirali svoj unutarnji lik, gledajući prije svega opće raspoloženje, sintetičko obilježje.

To stanovište ne bi značilo obnovu moralke ni morala, nego radije njezinu dekadenciju. Zašto? Svaki i pojedini svjesno-hotimično-slobodni čin krije u sebi beskrajnu potenciju. On nosi u sebi sudbinsku moć. Označuje nešto u sebi kompletno. Počesto je tragično neopoziv. Donosi čovjeku sreću ili nesreću. U njemu se očituje čovječja veličina; afirmira sloboda; izriče čovječja vrijednost. Zato je moderni čovjek potpuno angažiran u pojedinom aktu. Jedan jedini akt može označavati definitivni trijumf ili nepopravljivu katastrofu (J. Leclercq: SAISIS LA VIE A PLEINS MAINS, 1965, str. 83; 88). A ta je nauka i praksa kontribut kršćanstva u razvoju moralne misli. I nema povratka natrag. Obnova moralke može biti samo u znaku obnove svakog i pojedinog čina, jer u svakom i pojedinom specifičnom ljudskom činu može se naći čitav čovjek i odlučiti njegova sudbina zauvijek.

Da li taj imperativ obnove traži od nas da se vratimo na općenita i nadvremenska moralna načela, o kojima smo govorili, ili, radije, na kršćanska ljubav? Nijesu li ta općenita načela kao njezin izražaj u planu objektivne misli? Ne kriju li ta načela u sebi općenitost, konstantnost i bezuvjetnost te kršćanske ljubavi? Tako pita Suenens i odgovara potvrdno. Kršćanska ljubav, govori on, duša je i normativna snaga kršćanskog života, njegov temeljni zahtjev, njegov smisao (str. 205).

Odnos općenitih moralnih načela prema zapovijedi ljubavi Boga i bližnjega bio je i prije predmet analize. Ljubav prema Bogu i bližnjemu spada na ona najosnovnija načela naravnog zakona. U toj ljubavi nalazi se korijen, klika svih drugih načela naravno-moralnog zakona. Rekao bi sv. Toma da se sve zapovijedi Dekaloga odnose prema ljubavi kao zaključci prema opće poznatim načelima ili istinama (I-II 100,3 ad 1). Međutim, nije dovoljno pozivati se na najvišu instanciju. Potrebno je označiti i neposredan temelj na kojemu počivaju moralna načela. Koncil nam je rekao da je to čovječja narav. Ta narav je nekako vezana bitnim svojim odnosima prema Bogu i bližnjemu, a ljubav te odnose potvrđuje, jača i razvija. Prema tome, nema protivnosti između tih tvrdnja. Ipak je jasnija i neposrednija tvrdnja Koncila. Pojam ljubavi uvijek traži neku precizaciju radi mnogostruke njezine dimenzije i manifestacije u raznim kršćanskim krepostima (1 Kor 13,4).

Imperativ obnove traži od nas da sve promjene na moralnom području (a koje se događaju ne dirajući bitne komponente čovječje naravi niti njezine bitne strukturalne odnose prema Bogu i bližnjemu) promatramo u svjetlu moralnih načela formuliranih na proučavanju te bitne i temeljne baze. Drugim riječima: čovječju djelatnost treba osmišljavati, uređivati prema tim normama, npr. prema Dekalogu. To bi bila spoznajna faza te obnove. I ona je neophodno potrebna. Moralna izobrazba je preduvjet moralne obnove. Jer, istina, neka načela moralnog reda svi ljudi znaju, neka su poznata samo kulturnijim i izobraženijim ljudima, a neka se mogu znati jedino ako se prihvati pouka upućenijih (I—II 100, 1), ali sve to ponekad slabo funkcionira.

Još važniji je moralni odgoj: odgoj u krepostima, stjecanje moralnih kreposti. Nitko ne može ispravno suditi o moralnim pitanjima, ako u njemu ne vlada neka moralna ravnoteža. Strasti moraju biti kontrolirane, osjećaji sređeni. U protivnom slučaju, čovjek sudi kako odgovara njegovim krivim raspoloženjima. Prema tome, naravna i nadnaravna sredstva moralnog odgoja ulaze kao sredstvo da se udovolji naznačenom imperativu obnove morala i moralke.

U trajnom razvoju

Ovaj fenomen nužno slijedi iz pojma morala kao životne funkcije i moralke kao životne znanosti. A gdje je život, tu se mora naći fenomen razvoja. Eno nam razvoja gorušičnog zrna. Ono je manje od svakog sjemena, ali poslije pusti velike grane, te se pod njegovim granama nebeske ptice mogu gnijezditi (Mk 4, 32). Ako taj razvoj shvatimo više kao izvanjski, sjetimo se kvasca što iznutra preobražava brašno i ono »naraste«, uskisne, nekako se razvije do »zrelosti« (Mt 13,33).

Navikli smo samo u dogmatici tražiti dogme, tj. objavljene istine predočene od Crkve da se prihvate vjerom. Kao da zaboravljamo da i na području morala ima dogma, npr. dogma o zadnjem cilju života kao mjerilu vrijednosti naših čina, dogma o slobodi čovječjeg samoodređenja, o opstojnosti naravno-moralnog zakona, itd. A da i ne govorimo da ima istina moralnog reda nižeg stupnja, tj. kao katoličkih naučavanja, prigodnih crkvenih naučavanja, teoloških mišljenja.

Apostoli su predali Crkvi što je Božjem narodu korisno »ad vitam sancte ducendam fidemque augendam« (konst. DR br. 8). Prema tome, vrijeme nam nije donijelo supstancijalno nove dogme s obzirom na moral. U ljubavi prema Bogu i bližnjemu sav je Zakon i proroci, tj. u tim je zapovijedima nekako sav moralni ustav. Međutim, tu je samo objektivno, ali za ljude niti formalno niti logično. Krist je za svog života (a poslije i apostoli) mnogo toga naučavanjem i primjerom pokazao. Time je moralni poklad rastao i objektivno. U apostolima javna Objava je dovršena i upotpunjena.

Pod vodstvom Duha Svetoga istine o moralu razvijaju se na više načina. U Crkvi i u vjernicima. Nejasno objavljene, razjašnjaju se i tumače te znanstveno iznose; formalno i izričito predlažu se vjerovati one što su objavljene formalno, ali implicitno; osobito pak se objavljena moralna načela primjenjuju na pojedine slučajeve, na uvijek nove probleme. U pameti pojedinih vjernika razvija se znanje o moralu razmatranjem, slušanjem propovijedi, umovanjem, još više: uživljanjem u životni sadržaj tih istina, osobito pak moralnim životom. Teškoća prihvaćanja moralnih istina nije toliko u razumijevanju, koliko u spremnosti duše vježbanjem u krepostima, jer se istine spasenja očituju maleni- ma, očišćenim, svetim dušama.

Razvojem moralke Crkva je uvijek prisutna čovječanstvu. U današnjoj, industrijskoj civilizaciji Crkva neumorno iznosi svoj sud o tolikim moralnim pitanjima. Medicina, psihologija, sociologija danomice predlažu Crkvi da proučava po kojim načelima i kako se imaju riješiti razni problemi današnjice, npr. presađivanje organa, usklađivanje bračne ljubavi s vrijednošću svakog života, eutanazija. Nastupi crkvenog učiteljstva najočitiije dokazuju kako Crkva želi odgovoriti ljudima današnjice kako će udovoljiti aspiracijama za naglašenijom socijalnom pravdom, za aktivnim učešćem u upravljanju svijetom, za vlastitom afirmacijom, za razvojem ličnosti. Ali sve to Crkva čini ostajući vjerna istim dogmama, držeći se istog smisla, bitno istog naučavanja. Na taj način dokazuje kako je moral život, invencija, opcija, ali ne autonomnog pronalazača koliko vjernog p r e n o s i o c a i mandataru primljenog poklada.

Tu igra veliku ulogu moralka kao znanost. Ona i danas nastoji naučno dokazati vrijednost moralnih vrednota. Obrazložiti njihovu obvezatnost. Ne zadovoljava se time da nam reče: OVO ČINI, OVO NE SMIJEŠ ČINITI, nego iznosi razloge zbog kojih je nešto nedopušteno, a nešto dopušteno. Fideizam ni na moralnom području ne bi bio častan. Zato pozitivna metoda u moralci ne će nikada biti dovoljna. Uvijek će biti na snazi ona spekulativna, teoretska, koja traži najviše razloge, svodi zaključke na najviše nazivnike, prodire u intimne strane svakog problema.

Pri ovom razvoju nemojmo nikada očekivati da će se osnovne istine Objave i naravno-moralnog reda pretvoriti u protivne, jer to ne bi bio razvoj nego smrt. Teškoća će biti za crkveno učiteljstvo u tome što će morati tražiti koja će načela morala primijeniti u pojedinim slučajevima, dobiti koje će načelo ostati kao glavno. Tu teškoću možemo najbolje uočiti u pitanju traženja rješenja pitanja: kako zadovoljiti bračnu ljubav i sačuvati poštovanje prema ljudskom životu netom se on pojavi. Pavao VI govori nam da će kršćanski odgovor na to pitanje uvijek biti inspiriran sviješću bračnih dužnosti — čašću ženidbenog staleža — vrijednošću bračne ljubavi oplemenjene sakramentalnom milošću — veličinom pojave novog života (29—30 III 1965). Nikakav razvoj prilika, nastavio je papa, ne će prisiliti Crkvu, čuvaricu Božjeg zakona, da pristane na minimiziranje cijene života, niti na degradaciju bračne ljubavi, nego će ona uvijek isticati vrijednost bračne ljubavi u izmjeničnom darivanju i nezainteresiranom prenošenju na novo biće.

Prema napretku

Pojam napretka uključuje približavanje nekom idealu. U našem slučaju ideal je jednom zauvijek postavljen. To je ideal savršenstva Božjeg po uzoru Krista, kako ga tumači neprevarljivo crkveno učiteljstvo.

Vrhovno svjetlo po kojemu ćemo suditi da li napredujemo u moralu i moralnom naučavanju bit će volja Božja izražena u Svetom pismu. Gdje pak ta Božja volja nije očitljiva, konzultirat ćemo naravno-moralni zakon. Rekao je Pavao VI (L'OSSER. ROM. 28–29. IX 1963) da u prirodnim zakonima čitamo smjer i nakanu prirode, a u tome je izražena volja Božja. Sv. Toma je to rekao izričitijim riječima. Prirodne sklonosti na neke čine u vidu postizavanja cilja ili usmjerenje prirodnih tendencija prema cilju predstavljaju naravno-moralni zakon (I–II 91, 6; 94, 2). Osujećivati postizavanje toga cilja direktnim protivnim zahvatom znači vrijeđati Božju volju očitovanu u tim zakonima naravi. Uskladiivati pak djelatnosti prema tim smjernicama naravi znači napredovati u moralu.

U svjetlu ovih ideja mogli bismo pokušati izreći sud o današnjem stanju morala-moralke. Nalazimo li se u napretku ili ne? Idemo li prema idealu ili silazimo? Što reći o teorijama »neoteologa«?

Dovoljno bi bilo prelistati koju knjigu s popisom tih naučavanja, npr. djelo A. H. Malthe o novoj teologiji (str. 108–154), da se čovjek uvjeri kako čovjek današnjice febrilno nastoji iznaći nešto novo manje zabrinut za zakon kontinuiteta. Radije spomenimo da je Sv. kongregacija za nauku vjere upozorila na razne zablude i pogibeljna naučavanja (24. VII 1966) i na području morala. Te zablude svodi na: zabacivanje objektivnog moralnog reda, naravno-moralnog zakona, na prihvaćanje situacijske etike, pretjerano smanjivanje odgovornosti na području seksualnog i bračnog morala.

Znači da se nalazimo na strmini. Ratni i poslijeratni nemoral individualnog i socijalnog reda čovjeka prisiljava na ozbiljnost i tjera u neko malodušje. Kao da se nepravедnošću i nemoralnim životom priječi spoznaja prave istine. Onaj naravni zakon upisan u ljudskim srcima kao da se naumice potiskuje, a savjest kao da se oglašuje (Rim 2, 15). Ne potamnjuje li ljudsko srce? Protunaravno postupanje u bračnim odnosima (Rim, 1, 21 sl), slavljenje pohote i popuštanje panseksualizmu ne predstavlja li proceduru koju opisuje sv. Pavao Rimlj. 2, 28–32? Recimo da je sv. Pavao u tom opisivanju poganskog života namjeravao probuditi Židove, ali, ako je ton jak, melodija ostaje ista i istinita. Teška se osuda krije u ovim riječima: »Budući da nijesu smatrali vrijednim čuvati pravu spoznaju Boga, Bog ih je predao pokvarenom shvaćanju da bi činili što ne dolikuje« (Rim 1, 28). Nije li moralna dekadencija znak dekadentnih moralnih naučavanja?

*

Tko čita knjigu o kojoj je govor neka budno pazi na neke pretjerane izraze i u ovom poglavlju. Tako npr. govori Villeneuve da je pojam »naravi« izgubio svoju moć u očima suvremenika (str. 179), ali da

sadržaj toga zakona ipak evoluirao (str. 180). Pitanje je: zašto je taj pojam izgubio svoju moć? Iz neznanja ili svjesnog otpora istini? Zbog nekih poteškoća u njegovu tumačenju? Vjerojatno zbog toga što su formulacije njegovih osnovnih zaslada svima poznate, od svih prihvaćene, nepromjenljive, ali zaključci i izvodi u više-manje brojnim slučajevima podvrgnuti raznim tumačenjima i iskrivljivanjima. To nas ne smije čuditi, jer je »in paucioribus«. Zdrave snage dobra služe nam kao klice za trajno pomlađivanje i čuvanje moralne baštine u čovječanstvu. Glavno je u svakom fenomenu otkriti ono što je bitno i razlikovati od onog što je drugotno, prolazno, podložno promjenama. Ako je uvedeno privatno vlasništvo, a naravni zakon nije to u pojedinostima odredio, ili, ako se smatralo da pojedini blaži oblici ropstva mogu stajati s pojmom slobode koja je svim ljudima zajednička, nije se time bit naravnog zakona promijenila, nego je izmjena nastala dodavanjem, a ovo je podložno raznim povijesnim i socijalnim promjenama koje su neminovne (I—II 94, 5 ad 3).

Tvrđi se da je kriza kršćanskog morala više kriza suda ili shvaćanja nego kriza postupanja ili djelovanja (str. 174). Čini mi se da se problem moralnog defekta može više protumačiti defektom djelovanja nego defektom znanja. Zašto? Jer i oni koji shvaćaju vrijednost općeg načela moralnog reda, npr. ne kradi ili ne čini preljuba, u pojedinim slučajevima postupaju protiv tog znanja; strasti ih navode na ono što je protivno njihovoj uvjerenju. Ako se pak radi o izvodima iz tih općih zaslada, naći ćemo još više faktora dekadencije, npr. navike, običaje, predrasude, modu, pomodne parole (I—II 95, 6). Kriza djelovanja, dosljedno, šireg je radiusa, i ona će zavesti umovanje da ono posluži kao neko opravdanje tog defekta ili krize.

Jouguelet ne smatra da zajedničke moralne norme mogu poslužiti kao baza za utvrđivanje zajedničke pripadnosti istoj vjerskoj zajednici. Zato on piše da katolici raznih zemalja nijesu katolici zbog toga što ih ujedinjuju isti sudovi ili moralne smjernice, nego »zbog toga što su sposobni da se međusobno ljube, da saslušaju jedan drugoga i da zajednički nose vlastite razlike« (str. 183). Pri tome, izgleda, Jouguelet zaboravlja da je kršćanski moral u svojoj specifičnosti objavljeni moral, i to: kako ga tumači, predlaže i čuva Katolička crkva. Sposobnost međusobne ljubavi nije više zajednička katolicima negoli pripadnicima drugih religija. Zato nas ova tvrdnja uvjerava od kolike je važnosti dobro razlikovati ono što je bitno od onoga što je više sporedno, prolazno od neprolaznoga, zajedničko od posebnoga.

Malo je čudno što tvrdi P. Antoine da s potpunim pravom možemo reći da smo skeptici pred tvrdnjama o općenitosti i nepromjenljivosti moralnog zakona (str. 196). S ovom tvrdnjom kao da se slaže s tvrdnjom Jougueleta da nas relativizam oslobađa od skepticizma (str. 186). Čini mi se da je onaj minimum zajedničkog posjeda, ona »principia communia«, kako bi rekli stari, ujedno čvrst temelj i općenitosti i nepromjenljivosti, jer izvire iz neposredne analize naravi i strukturalne zakonitosti te nara-

vi. Ne događa li se da i katolički pisci traže jedinstvo gdje se ono po autentičnoj nauci i ne može očekivati? Nijesmo li rekli da i taj najopćenitiji poklad moralnih smjernica, u svojoj općenitoj formulaciji svima zajednički, svima poznat, za sve jednak, doživljuje defekt u primjeni na pojedine čine? A da i ne govorimo koliko diferencijacije nastaje kada se radi o izvodima, zaključcima iz tih općenito formuliranih, osnovnih načela. Prema tome, čini se. Antoineovo strahovanje je nekako deplasirano. Ne smije nas obeskrjepiti »bijeda relativnoga«, radije neka nas sokoli veličina »apsolutnoga«. Istina, to apsolutno je u stvari samo idejna i opća formulacija moralnih načela, ali ona je dovoljna kao čvrsta podloga i odskočna daska za uvijek nove zadatke u otkrivanju misterija moralnog djelovanja.

*

Nijedna moralna vrednota ne ide u zaborav. Ne smije otići u zaborav. Ako danas neki daju prednost vrednoti solidarnosti, a ne vrednoti samoće, vrednoti rizika, a ne vrednoti sigurnosti, vrednoti avanture, a ne vrednoti reda (str. 187), ne znači da samoća, sigurnost i red prestaju vrijediti na banci moralnih vrednota. Niti to znači da se prije nije davala vrijednost solidarnosti, riziku (kada ga je nametao život), avanturi u njezinim prirođenim dimenzijama. Tko može statistički dokazati gdje i kako su prije funkcionirale te moralne vrednote?! Svjedoci smo onoga što proživljujemo. Zasto da preuzmamo ulogu suca nad optuženicima koje ne poznajemo niti možemo poznati? Je li to pravedno? Ne dokazujemo li time da ne znamo pravilno odmjeriti realiziranje tih vrednota u pojedinim povijesnim razdobljima? Ne zavodimo li se za spoljašnoću? Ne proglašujemo li vrednijim ono što nam je u centru pažnje, pa makar to bilo manje vrijedno? Jesmo li odmjerali kada solidarnost treba da prevagne nad izoliranošću? Kada se čovjek smije upuštati u rizik, a kada ne smije? Je li uvijek časno za čovjeka da se baca u avanture radije nego da se drži nekog mira i reda u osvojenim pozicijama?

Ugodno je čovjeku govoriti o promjenama. Ugodno mu je doživljavati promjene. Pitanje je da li te promjene ujedno znače napredak ili nazadak. A čovjek s tim mora biti načisto. Promjene koje ne služe napretku znak su dekadencije. Promjene koje nijesu obnova, pravi razvoj i napredak neka budu svojstvo dječjeg izživljavanja. Zreli u Kristu moraju zrelo doživljavati život sa svim njegovim promjenama.

Uzmimo radije dva oslonca naravnog i evanđeoskog morala. To su: ljubav i pravednost. One se traže, popunjuju, potpomažu, međusobno upotpunjuju. Ni ljubavi bez pravednosti, ni pravednosti bez ljubavi. Ljubav je pravedna, pravednost je puna ljubavi. To je ono apsolutno. Imperativ današnjice i sutrašnjice. Neke nas veseli vizija tih nepromjenljivih zasada moralnog reda. Rekao je Fessard da moramo, ako mi danas uživamo u plodovima svjesnije pravednosti, to pripisati ljubavi jučerašnjice, ali da, s istog razloga, mi moramo danas biti prožeti ljubavlju da sutrašnjica bude brala plodove pravednosti.

Jordan Kuničić OP